

AR MOKYKLINIAI VADOVĖLIAI UGDO DEMOKRATINIO PARLAMENTARIZMO ŠALININKUS? LIETUVOS MODERNIŪJŲ LAIKŲ PARLAMENTARIZMAS 9–12 KLASIŲ ISTORIJOS VADOVĖLIUOSE

DOKT. ALGIS BITAUTAS

Lietuvos edukologijos universiteto Istorijos fakultetas
Lithuanian University of Educational Sciences Faculty of History
T. Ševčenkos g. 31, LT-03111 Vilnius
El. paštas algis.bitautas@leu.lt

Santrauka

Straipsnyje analizuojama, kaip Lietuvos moderniųjų laikų parlamentarizmo istorija yra pateikta mokykliniuose istorijos vadovėliuose. Straipsnyje išskirtinis dėmesys teikiamas šiems moderniųjų laikų Lietuvos Seimams: Didžiajam Vilniaus Seimui (1905 m. gruodžio 4–5 d.), Steigiamajam Seimui (1920–1922), parlamentinio valdymo Seimams (1922–1926), „smetoninio“ Seimo (1936–1940) ir Liaudies seimo (1940) specifikai, Lietuvos Respublikos Aukščiausiajai Tarybai-Atkuriamajam Seimui (1990–1992) ir Seimams nuo 1992 metų iki šių dienų.

Analizei pasirinkti visi galiojantys bendrojo lavinimo dalykų istorijos vadovėliai, kurie buvo ir yra šiuo metu naudojami mokykloje. Atskleidžiant moderniųjų laikų parlamentarizmo istoriją apžvelgtas skirtingų leidyklų vadovėlių autorinis tekstas, rašytiniai ir vaizdiniai šaltiniai bei mokiniams skirtos užduotys. Ypatingas dėmesys kreipia-

mas į atskirų leidyklų vadovėlių autorių pateikimo skirtumus, t. y. kam vadovėlių autoriai teikia daugiau dėmesio. Akcentuojamos mokinių vertybines nuostatas formuojančios užduotys ir klausimai siekiant išsiaiškinti, ar šiuolaikiniai mokykliniai istorijos vadovėliai ugdo demokratinio parlamentarizmo šalininkus.

Reikšminiai žodžiai: istorijos vadovėliai; mokiniai; parlamentarizmo istorija; Didysis Vilniaus Seimas; Steigiamasis Seimas; Liaudies seimas; demokratija.

Įvadas

Pastaruoju metu istorijos vadovėliai yra vienas aktualiausių diskusijų objektų. 2015 m. balandžio 7 d. Seimo nariai Vytautas Gapšys, Valdas Skarbalius, Zita Žvikienė, Ričardas Sargūnas, Vilija Filipovičienė, Viktoras Fiodorovas ir Audronė Pitrėnienė įregistravo Švietimo įstatymo pataisų dėl vadovėlių ir mokymo priemonių projektą, kuriuo siekiama griežtinti vadovėlių rengimo priežiūrą¹. Verta pabrėžti, kad spaudoje pasirodžiusi informacija klaidina visuomenę. Pvz., „Lietuvos žinių“ straipsnyje „Vadovėlių džunglės“ nurodyta klaidinga informacija: „Mokymo įstaigoms pačioms patikėta spręsti, kiek ir kokių vadovėlių tikslinga įsigyti ir prisiimti atsakomybę už leidžiamus pinigus. Esant tokiai tvarkai bendrojo ugdymo mokyklose 12 klasės mokiniai istorijos gali mokytis iš 20 vadovėlių, 11 klasės mokiniai – iš 19-os.“²

Kita vertus, net jeigu remsimės galiojančių bendrojo lavinimo dalykų vadovėlių sąrašu, minėtame straipsnyje nurodyti skaičiai skiriasi

¹ Švietimo įstatymo Nr. I-489 40 ir 70 straipsnių pakeitimo ĮSTATYMO PROJEKTAS. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=1018345&p_tr2=2 [žiūrėta 2015 m. balandžio 28 d.].

² Kazakevičius, K. Vadovėlių džunglės. Prieiga per internetą: <http://lzinios.lt/lzinios/Mokslas-ir-svietimas/vadoveliu-dziungles/199403> [žiūrėta 2015 m. balandžio 28 d.].

nuo tikrovės. Iš viso per analizuojamą laikotarpį buvo išleisti 68 istorijos vadovėliai: 5–10 klasių koncentrai – 45, 11–12 klasių – 23 (žr. 1 lentelę).

Pateiktoje lentelėje tamsesne spalva išskirti du laikotarpiai, nes pagal 2008 m. patvirtintas Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrąsias programas ir 2011 m. Vidurinio ugdymo bendrąsias programas vadovėliai turėjo būti atnaujinti³, o vadovaujantis Švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centro skelbiamais galiojančiais bendrojo lavinimo dalykų vadovėlių sąrašais, mokyklose leidžiama naudoti ir seniau leistus vadovėlius. Dalis leidyklų, pvz., „Baltos lankos“, atsižvelgdamos į atnaujintas programas, senesnio leidimo vadovėlius perleido su nežymiais pokyčiais⁴ (lentelėje pataisyto leidimo vadovėlis žymimas sutartiniu ženklu *). Kita vertus, pasitaiko atvejų, kai leidyklos nespėja atsižvelgti į atjaunintas programas. Pvz., leidyklos „Briedis“ 2011 m. išleistas dviejų dalių istorijos vadovėlis 12 klasei „Laikas“ neatitinka Vidurinio ugdymo bendrųjų programų pagal turinį, nes pirmieji trys skyriai „Europos visuomenė pramonės perversmo bei nacionalizmo epochoje“, „Lietuvos visuomenė Rusijos carų valdžioje“, „Europos visuomenė imperializmo epochoje“ su nežymiais pakeitimais atkelti tik į 2015 m. perleistą 11 klasės istorijos vadovėlio „Laikas“ 2 dalį⁵.

³ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija. *Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos*: patvirtinta Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2008 m. rugpjūčio 26 d. įsakymu Nr. ISAK-2433. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras; Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija. *Vidurinio ugdymo bendrosios programos*: patvirtinta Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2011 m. vasario 21 d. įsakymu Nr. V-269. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras.

⁴ Pvz., 2008 m. leidyklos „Baltos lankos“ išleistas dviejų dalių istorijos vadovėlis 12 klasei, 2009 m. išleista antroji pataisyta ir papildyta laida, o 2012 m. išleistas pataisytas pagal 2011 m. vasario 21 d. patvirtintas Vidurinio ugdymo bendrąsias programas.

⁵ Kapleris, I., Laužikas, R., Meištas, A., Žolynas, M. *Laikas: istorijos vadovėlis 11 klasei*. D. 2. Vilnius: Briedis, 2015.

1 lentelė. Istorijos vadovėlių leidyba Lietuvoje (2000–2015 m.)⁶

Metai	Pagrindinis ugdymas						Vidurinis ugdymas		Iš viso:
	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
2000	4	–	–	–	–	–	3**	–	7
2001	–	–	–	–	–	–	3	3	6
2002	–	1	–	–	–	–	–	–	1
2003	–	3	2	–	2	–	–	1	8
2004	–	–	1	1	–	3	–	–	5
2005	–	–	2	1	–	–	–	–	3
2006	–	–	2	2	1	–	1	1	7
2007	1	–	–	–	–	1	1	–	3
2008	1	–	1	–	–	–	–	1	3
2009	–	2	–	1	3	–	1	1	7
2010	–	–	1	1	1	2	1	–	6
2011	–	–	1	1	–	–	1*	1	3+1*
2012	–	–	–	–	–	–	–	1*	1*
2013	–	–	1*	–	–	–	–	–	1*

⁶ Pastaba: lentelė sudaryta autoriaus, remiantis Švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centro skelbiamais Galiojančiais bendrojo lavinimo dalykų vadovėlių sąrašais. Prieiga per internetą: <http://www.sac.smm.lt/index.php?id=5> [žiūrėta 2015 m. gegužės 2 d.] ir nuo 2011 m. Bendrojo ugdymo dalykų vadovėlių ir kitų mokymo priemonių duomenų bazėje skelbiama informacija. Prieiga per internetą: <http://vadoveliai.emokykla.lt/> [žiūrėta 2015 m. gegužės 2 d.]. Analizuotų istorijos vadovėlių lentelė sudaryta atsižvelgiant į kelis aspektus.

Jeigu vadovėlis yra sudarytas iš dviejų dalių, lentelėje abi dalys įskaičiuojamos kaip vienas vadovėlis. Pvz., Kapleris, I., Mickevičius, K., Meištas, A., Laužikienė, A., Tamkutonytė-Mikailienė, Ž. *Laikas: istorijos vadovėlis 10 klasei*. Vilnius: Briedis, 2007. (Serija „Laikas“). Kita vertus, pasitaiko vadovėlių, sudarytų iš dviejų dalių, tačiau pirmosios dalies autorius yra vienas, o antrosios autorių kolektyvas. Pvz., leidyklos „Baltos lankos“ istorijos vadovėliai 10 ir 12 klasėms. Tokiu atveju lentelėje abi dalys skaičiuojamos kaip vienas vadovėlis, o straipsnio analizėje – kaip dvi knygos. Problema kyla, nes dažnai keičiant bendrąsias programas istorijos vadovėlių autoriai neretai perleidžia savo vadovėlius, tačiau jų turinys mažai kuo skiriasi nuo senesnio leidimo. Išsamiau žr.: Bitautas, A. Daugiaperspektyvis požiūris istorijos vadovėliuose: turinio kaitos analizė XXI amžiuje. *Istorija*. T. 96, Nr. 4 (2014), p. 65–97. Lentelėje tokie vadovėliai skaičiuojami kaip du skirtingi vadovėliai.

2014	1	–	–	1*	–	–	1+1*	–	2+2*
2015	–	–	–	–	–	–	–	1	1
Iš viso:	7 (2)	6 (2)	11 (4)	8 (4)	7 (4)	6 (2)	13 (3)	10 (2)	68 (23)

Tikslinga atkreipti dėmesį, kad remiantis lentelėje esančiais duomenimis (pagal atnaujintas Bendrąsias programas išleisti vadovėliai išskirti skliausteliuose tamsesniu šriftu) 11 klasės mokiniai gali mokytis iš 13 skirtingų vadovėlių, o realiai programas atitinkančių – tik 3), o 12 klasės mokiniai gali mokytis iš 10 skirtingų vadovėlių, iš kurių Vidurinio ugdymo bendrąsias programas atitinka tik 2 vadovėliai.

Straipsnyje siekiama išanalizuoti modernių laikų Lietuvos Seimų: Didžiojo Vilniaus Seimo (1905 m. gruodžio 4–5 d.), Steigiamojo Seimo (1920–1922), parlamentinio valdymo Seimų (1922–1926), „sme-toninio“ Seimo (1936–1940) ir Liaudies seimo (1940), Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo (1990–1992) ir Seimų nuo 1992 iki šių dienų⁷, pateikimą mokykliniuose istorijos vadovėliuose. Tam buvo pasitelkta amerikiečių istorijos didaktikos specialisto Michaelio Marino metodika, pagal kurią žiūrima, į kokius prasminius akcentus vadovėlių autoriai atkreipia dėmesį ir kaip išdėsto temas⁸.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti modernių laikų Lietuvos parlamentarizmo istorijos pateikimą mokykliniuose istorijos vadovėliuose.

Straipsnio tikslui pasiekti buvo išsikelti šie uždaviniai: 1) išsiaiškinti, kiek dėmesio parlamentarizmo istorijai skiria skirtingų leidyklų istorijos vadovėliai; 2) išanalizuoti, kaip atskirų vadovėlių autoriai skirtingai akcentuoja tam tikrus istorinius faktus pateikdami parlamenta-

⁷ Istoriografijoje modernių laikų parlamentarizmo istorija išsamiausiai aptarta: Blažytė-Baužienė, D., Tamošaitis, M., Truska, L. *Lietuvos Seimo istorija: XX–XXI a. pradžia*. Vilnius: Baltos lankos, 2009. 559 p.

⁸ Marino, M.P. High school world history textbooks: an analysis of content focus and chronological approaches. *The history teacher*: Vol. 44, no. 3, May (2011), p. 421–446.

rizmo istoriją; 3) nustatyti, ar istorijos vadovėliuose pateikiama medžiaga ugdo mokinių demokratines vertybes.

Didysis Vilniaus Seimas mokykliniuose vadovėliuose

Atsižvelgiant į tai, kad pagal bendrąsias programas 5 klasėje mokiniai mokosi epizodinio Lietuvos istorijos kurso, šiame straipsnyje analizuojami 10 ir 12 klasių istorijos vadovėliai. Tiesa, pasitaiko vadovėlių penktokams, kuriuose yra pateikta atskira tema, pavyzdžiui, leidyklos „Briedis“ istorijos vadovėlyje penktokams yra tema „Didysis Vilniaus Seimas“⁹.

Kadangi bendrojo lavinimo mokykloje Lietuvos istorijos mokoma koncentrais, Didžiojo Vilniaus Seimo tema pateikta 9 ir 11 klasių istorijos vadovėliuose (žr. 2 lentelę). Tačiau pagal vadovėlių autorinį tekstą galime išvelgti keletą skirtumų.

2 lentelė. Didžiojo Vilniaus Seimo pateikimas skirtinguose istorijos vadovėliuose

Aprašymas	9 klasės istorijos vadovėliai				11 klasės istorijos vadovėliai		
	„Šviesa“ (2003)	„Briedis“ (2006)	„Šviesa“ (2009)	„Baltos lankos“ (2010)	„Baltos lankos“ (2011)	„Ugda“ (2014)	„Briedis“ (2015)
Kodėl 1905 m. gruodžio 4–5 dienomis Vilniuje posėdžiavęs lietuvių suvažiavimas vėliau pavadintas Didžiuoju Vilniaus Seimu?	-	-	-	+	+	-	-
1905 m. Rusijos revoliucijos įvykių atgarsiai Lietuvoje	+	+	+	+	+	-	+
1904 m. lietuviškos spaudos draudimo panaikinimas	+	+	+	+	+	+	-

⁹ Laužikas, R., Mickevičius, K., Kapleris, I. *Kelias: Lietuvos istorijos vadovėlis 5 klasei*. D. 2. Vilnius: Briedis, 2012, p. 104–105.

Pirmosios lietuvių politinės partijos	-	-	-	+	+	+	-
Petras Vileišis (ilustracija)	-	-	-	+	-	+	-
Dienraštis „Vilniaus žinios“ (ilustracija)	-	-	+	+	-	-	-
Jonas Basanavičius	+	+	+	+	+	-	+
Jonas Kriaučiūnas	+	+	+	+	-	-	+
Lietuvių suvažiavimo Vilniuje programa (ilustracija)	+	+	+	-	-	-	-
Didžiojo Vilniaus Seimo dalyvių sudėtis	-	+	-	+	+	-	-
Alsėdžių valsčiaus atstovai Didžiajame Vilniaus Seime (Stanislovas Narutavičius)	-	+	+	+	+	-	-
Lietuvos nacionalinės filharmonijos pastatas	-	-	-	+	+	-	+
Šaltiniai: iš Didžiojo Vilniaus Seimo nutarimų	-	+	+	+	+	+	-
Šaltiniai: iš istoriko Egidijaus Motiekos tyrinėjimų	-	-	-	+	+	-	-

Leidyklos „Šviesa“ istorijos 9 klasės vadovėlyje „Lietuvos praeities puslapiai“ trijų puslapių temoje „Rusijos revoliucijos poveikis Lietuvai“ atskira potėmė skirta Didžiajam Vilniaus Seimui. Autoriniame tekste pažymėta: „Įvairių politinių srovių veikėjai išrinko 15 žmonių suvažiavimo rengimo komitetą. Jono Basanavičiaus, Jono Kriaučiūno ir Povilo Višinskio atsišaukimai kvietė gyventojus siųsti savo atstovus. Juos rinko valstiečiai ir seniūnijų sueigose, siuntė inteligentai, dvasininkai. Suvažiavo apie 2 000 žmonių.“¹⁰ Išvardytas išrinktas Seimo prezidiumas ir kokioms politinėms partijoms priklausė jo nariai. Pažymėtina, kad didesnis dėmesys skiriamas tam, kaip Rusijos revoliucija paveikė Lietuvą. 1905–1907 metų revoliuciją Rusijoje pabrėžia ir autorių kolektyvo vadovėlis „Lietuva pasaulyje“¹¹. Konstatuotina, kad šiuose vadovėliuose autorinio teksto, skirto Didžiajam Vilniaus Seimui, apimtis nedidelė. Leidyklos „Kronta“ vadovėlyje 9 klasei Didžiajam Vilniaus

¹⁰ Brazauskas, J., Makauskas, B. *Lietuvos praeities puslapiai: vadovėlis 9 klasei*. Kn. 2. Kaunas: Šviesa, 2003, p. 78–80.

¹¹ Jurkynas, J. Jurkynienė, G., Visockis, A. *Lietuva pasaulyje: istorijos vadovėlis 9 klasei*. Kaunas: Šviesa, 2003.

Seimui turinio apimtimi skirta mažiausiai dėmesio. Temoje „Lietuvių tautinis atgimimas“ apie Seimą glaustai rašoma tik vienoje pastraipoje ir pateiktas šaltinis „Iš lietuvių suvažiavimo Vilniuje nutarimo, 1905 m.“¹² „Krontos“ vadovėlyje nedetalizuojama apie suvažiavimo idėjos autorių, pvz., J. Kriauciūną arba P. Vileišį, nepateikta detali Seimo sudėtis pagal atskirus socialinius sluoksnius, nesuformuluoti probleminiai klausimai.

Leidyklų „Briedis“ ir „Baltos lankos“ 9 klasės istorijos vadovėliuose yra po atskirą temą „Didysis Vilniaus Seimas“. Priešingai nei „Lietuvos praeities puslapiuose“, leidyklos „Briedis“ istorijos vadovėlyje 9 klasei „Laikas“ akcentuojama spaudos draudimo panaikinimo reikšmė. Jai iliustruoti pateikti net 4 vaizdiniai šaltiniai. Išskirtina, kad vienteliame vadovėlyje „Laikas“ pateikta skritulinė diagrama „Didžiojo Vilniaus Seimo 1905 m. dalyviai“. Iš pateiktos diagramos matyti, kad Seimą sudarė: valstiečių – 60 proc., inteligentų (dvasininkų, mokytojų ir kt.) – 35 proc.; kitų (dvarininkų, darbininkų, amatininkų) – 5 proc. Minėtas vadovėlis išsiskiria tuo, kad pateikia vieno iš Didžiojo Vilniaus Seimo sušaukimo idėjos autoriaus ir rengėjų žurnalisto Jono Kriauciūno XX a. pradžios nuotrauką. Verta išskirti vertybines mokinių nuostatas formuojantį klausimą. Pateiktam rašytiniam šaltiniui „Didžiojo Vilniaus Seimo nutarimai“ suformuluotas klausimas: „Kurie Didžiojo Vilniaus Seimo nutarimo punktai rodo, kad dalyviai palaikė demokratijos vertybes?“¹³ [6 šaltinis – nuoroda į minėtą šaltinį – A. B. *pastaba*].

Rašytinių ir vaizdinių šaltinių gausa bei autorinio teksto apimtimi išsiskiria leidyklos „Baltos lankos“ istorijos vadovėlis 9 klasei „Raktas“. Tema, skirta Didžiajam Vilniaus Seimui, pradedama dviem problemiais klausimais: „Kodėl 1905 m. gruodžio 4–5 d. Vilniuje posėdžiavęs

¹² Galinis, A., Jurkevičius, S., Petrauskis, K. *Naujųjų amžių istorija: vadovėlis 9 klasei*. Vilnius: Kronta, 2010, p. 182.

¹³ Kapleris, I., Meištas, A., Mickevičius, K., Laužikienė, A., Ramanauskas, R., Tamkutonytė-Mikailienė, Ž. *Laikas: istorijos vadovėlis 9 klasei*. D. 2. Vilnius: Briedis, 2006, p. 196–199.

lietuvių suvažiavimas vėliau jos dalyvių buvo pavadintas Didžiuoju Vilniaus Seimu?; Kodėl Didysis Vilniaus Seimas buvo tapatinamas su visa lietuvių tauta?“¹⁴ Autoriniame tekste daug dėmesio skiriama XX a. pradžios politinei padėčiai Lietuvoje. Akcentuojama, kad 1904 m. gegužės 7 d. panaikinus lietuviškos spaudos draudimą iš esmės pagyvėjo Lietuvos kultūrinis ir visuomeninis gyvenimas. Taip pat pagyvėjo Lietuvos politinių partijų ir apskritai lietuvių inteligentų veikla. Vadovėlis iš analizuotų leidinių išsiskiria tuo, kad didelį dėmesį skiria pirmajam lietuvių dienraščiui „Vilniaus žinios“ ir jo redaktoriui Petrui Vileišiui (išspausdintas dienraščio „Vilniaus žinios“ viršelis (1905 m. gruodžio 5 d.); jame buvo paskelbti Didžiajame Vilniaus Seime priimti nutarimai ir P. Vileišio nuotrauka (1904). Mokiniams pateiktas istorijos šaltinis: „Ištrauka iš „Vilniaus žiniose“ išspausdinto „Atsišaukimo į lietuvių tautą“, kuris galutinai buvo patvirtintas Organizacinio komiteto posėdyje 1905 m. spalio 27 d. (lapkričio 9 d.)“. Taip pat svarbu pažymėti, kad mokiniams pateikta ištrauka iš istoriko Egidijaus Motiekos tyrinėjimų, kuriame aiškiai rašoma apie rinkimus į Didįjį Vilniaus suvažiavimą: „Atsišaukime į lietuvių tautą“ nebuvo formuluojama, kad rinkimai į Suvažiavimą yra privalomi – iš esmės į jį galėjo atvykti visi norintieji. <...> Rinkimai buvo lygūs ir netiesioginiai, tačiau nebuvo visuotiniai ir slapti. Tiksliau pasakius, rinkimai buvo tokie, kokie jie buvo deklaruoti „Atsišaukime“ – nesuformulavus tvirtų rinkimų nuostatų, jie vyko bet kaip.“¹⁵ Mokiniams pateikiami klausimai reikalauja didesnių gebėjimų, pvz., „Paaiškinkite teiginį: „Rinkimai buvo lygūs ir netiesioginiai, tačiau nebuvo visuotiniai ir slapti“ ir „Kuo šie rinkimai skyrėsi ir kuo buvo panašūs į šiais laikais Lietuvoje vykstančius Seimo ar savivaldybių rinkimus?“ Manytina, tikslingai parinkti istoriniai šaltiniai ir klausimai verčia mokinius ugdyti demokratines nuostatas. Tokį teiginį pagrindžia ir tai, kad šiame leidinyje, vieninteliame iš visų analizuotų istorijos

¹⁴ Lukšys, S., Pivoras, S., Tamošaitis, M. *Istorijos vadovėlis: 9 klasei*. D. 2. Vilnius: Baltos lankos, 2010, p. 70–75.

¹⁵ *Ten pat*, p. 75.

vadovėlių, pateikti autorių teiginiai apie Vilniaus suvažiavimo reikšmę: „Suvažiavimas reiškė, kad susiformavo šiuolaikinė lietuvių tauta“; „<...> visais balsais priimtų nutarimų maždaug po metų buvo pavadintas Didžiuoju Vilniaus Seimu“; „Žodis „Seimas“ tapo populiarus to meto lietuvių visuomenėje“¹⁶.

Didžiojo Vilniaus Seimo tema vėl sutinkama 11 klasės istorijos vadovėliuose (pagal senąsias programas – 12 klasės). Pvz., leidyklos „Vaga“ vadovėlyje „Lietuvos istorija 12 klasei“ skirti du puslapiai temoje „Politiniai pokyčiai 1905–1914 m.“¹⁷ Vadovėlio autoriai daugiau dėmesio skiria politinių partijų formavimosi raidai Lietuvoje (pateikta lentelė „Kai kurių Lietuvos politinių partijų susikūrimo metai, lyderiai ir uždaviniai“), o Didžiajam Vilniaus Seimui skirtų šaltinių nėra.

Apskritai lygindami 9 ir 11 klasių istorijos vadovėlius ir autorinio teksto apimtį, skirtą Didžiajam Vilniaus Seimui, galime konstatuoti, kad mažiau dėmesio jam skiriama 11 klasės vadovėliuose. Pvz., leidyklos „Briedis“ 11 klasės istorijos vadovėlio „Laikas“ temoje „Lietuvių tautinis atgimimas“ Seimo istorijai skirtas tik vienas puslapis iš penkių (verta atkreipti dėmesį, kad 2011 m. išleisto istorijos vadovėlio „Laikas“ 12 klasei tema be jokių pakeitimų įkelta į 2015 m. išleistą vadovėlį „Laikas“ 11 klasei)¹⁸.

Dar labiau suintriguoja, kad 9 klasės vadovėlio klausimas mokiniams: „Paiškink Didžiojo Vilniaus Seimo reikšmę lietuvių tautiniam atgimimui“ kartojasi 11 klasės vadovėlyje (*sic!*). Panaši, tačiau jau visą tautinį atgimimą apimanti užduotis moksleiviams skirta leidyklos

¹⁶ Lukšys, S., Pivoras, S., Tamošaitis, M. *Istorijos vadovėlis: 9 klasei*. D. 2. Vilnius: Baltos lankos, 2010, p. 72–73.

¹⁷ Civinskas, R., Antanaitis, K. *Lietuvos istorija: 12 klasei*. Vilnius: Vaga, 2001, p. 95–103.

¹⁸ Plg. Kapleris, I., Laužikas, R., Meištas, A., Mickevičius, K. *Laikas: istorijos vadovėlis: 12 klasei*. D. 1. Vilnius: Briedis, 2011 (skyr.: „2. 5. Lietuvių tautinis atgimimas“, p. 59–63) atkelta į 11 klasės vadovėlį: Kapleris, I., Laužikas, R., Meištas, A., Mickevičius, K., Žolynas, M. *Laikas: istorijos vadovėlis 11 klasei*. D. 2. Vilnius: Briedis, 2015 (skyr.: „7. 5. Lietuvių tautinis atgimimas“, p. 331–335).

„Kronta“ vadovėlyje 9 klasei: „Paaiškinkite, kokią reikšmę būsimos valstybės kūrimui turėjo: a) nelegalios lietuviškos spaudos leidyba, b) politinių partijų atsiradimas, c) Didysis Vilniaus Seimas.“¹⁹

Plačiai Didžiojo Vilniaus Seimo reikšmė pateikta Mindaugo Tamošaičio istorijos vadovėlyje 11 klasei. Temoje „Lietuvos valstybinimo klausimas XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje“ didelis dėmesys skiriamas pirmųjų Lietuvos politinių partijų – Lietuvos socialdemokratų partijos (LSDP) ir Lietuvių demokratų partijos (LDP) – susikūrimui. Potemėje „Didysis Vilniaus suvažiavimas“ išskirta keletas svarbių aspektų: „Reikia pabrėžti, kad organizacinio komiteto parengtame atsišaukime rengėjai į gruodžio 4–5 d. rengiamą suvažiavimą kvietė tik lietuvius“; „Dauguma suvažiavimo narių, pirmiausia inteligentai, priklausė LDP ar LSDP arba per suvažiavimą pradėjusioms kurtis kitoms politinėms partijoms. Per Vilniaus suvažiavimą kunigas J. Tumas-Vaižgantas ir jo šalininkai, atstovaujantys dvasininkų luomui, rengėsi kurti Lietuvos krikščionių demokratų partiją. Tačiau šiam sumanymui nepritarė Katalikų bažnyčios vadovybė, todėl partija nebuvo įkurta“²⁰. Vadovėlio autoriniame tekste keliamas problemnis klausimas: „Kokia Didžiojo Vilniaus Seimo reikšmė?“ Vadovėlyje mokiniams pažymėta, kad iki Didžiojo Vilniaus Seimo apie Lietuvos ateitį kalbėdavo pavieniai inteligentai ar pirmosios politinės partijos, o Seimo priimti nutarimai buvo visos lietuvių tautos, neišskiriant kurio nors vieno gyventojų sluoksnio, pirmą kartą viešai išreikšta valia. Didelis dėmesys skiriamas istoriko Egidijaus Motiekos knygos apie Didįjį Vilniaus Seimą tyrinėjimams, mokiniams pateikiamas šaltinis, kuriame aiškinama, kodėl Vilniaus suvažiavimas tapo Didžiuoju Vilniaus Seimu. Pažymėtina, kad tik „Baltų lankų“ vadovėlyje, remiantis

¹⁹ Galinis, A., Jurkevičius, S., Petrauskis, K. *Naujųjų amžių istorija: vadovėlis 9 klasei*. Vilnius: Kronta, 2010, p. 182.

²⁰ Tamošaitis, M. *Istorijos vadovėlis: 11 klasei*. D. 2. Vilnius: Baltos lankos, 2011, p. 196–197.

istorikės Aldonos Gaigalaitės tyrinėjimais²¹, išsamiai aprašyta Lietuvos atstovų Rusijos Dūmoje veikla.

Priešingai nei leidyklos „Baltos lankos“ 11 klasės vadovėlis, analogiškas „Briedžio“ leidinys didesnę dėmesį skiria modernios lietuvių tautos formavimosi procesui, tam specialiai sukurta vaizdinė schema „Lietuvos gyventojų tautinės savimonės formavimasis XIX–XX amžiuje“²². Vadovėlyje visiškai nekalbama apie pirmųjų Lietuvos politinių partijų susikūrimą ir vaidmenį. Leidyklos „Ugda“ 11 klasės vadovėlyje temos „Moderniosios lietuvių tautos formavimasis“ puslapis skirtas Didžiajam Vilniaus Seimui. Autoriniame tekste pažymėtina, kad „suvažiavimas įvyko lietuvių politinių partijų iniciatyva“²³. Pateikta vieno žymiausių lietuvių tautinio atgimimo, visuomenės ir kultūros veikėjų Petro Vileišio nuotrauka ir trumpa biografija. Pažymėtina, kad pateikti du šaltiniai (ištraukos iš Didžiojo Vilniaus Seimo nutarimų), tačiau jie „įkomponuoti“ į autorinį tekstą ir mokiniams nesuformuluoti klausimai.

Steigiamasis Seimas mokykliniuose vadovėliuose

Istorijos vadovėlyje „Kelias“, skirtame V klasei, pateikta atskira tema „Lietuvos valstybingumo įtvirtinimas“²⁴. Šios temos laiko juostoje pažymėti trys svarbiausi Steigiamojo Seimo priimti įstatymai – žemės reformos (1922 m. kovo 29 d.), demokratinės Valstybės Konstitucijos (1922 m. rugpjūčio 1 d.) ir nacionalinio piniginio vieneto – lito (1922 m. rugpjūčio 16 d.).

²¹ Gaigalaitė, A. *Lietuvos atstovai Rusijos valstybės Dūmoje 1906–1917 metais*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2006.

²² Kapleris, I., Laužikas, R., Meištas, A., Mickevičius, K., Žolynas, M. *Laikas: istorijos vadovėlis 11 klasei*. D. 2. Vilnius: Briedis, 2015, p. 334.

²³ Boguševičius, D., Navickas, V. *Istorija: vadovėlis 11 (3 gimnazijos) klasei*. Kaunas: Ugda, 2014.

²⁴ Laužikas, R., Mickevičius, K., Kapleris, I. *Kelias: Lietuvos istorijos vadovėlis 5 klasei*. D. 2. Vilnius: Briedis, 2012, p. 120–121.

Apie Steigiamąjį Seimą rašoma 10 ir 12 klasių vadovėliuose. Analizuoti penki analogiški istorijos vadovėliai 10 klasei ir trys, skirti 12 klasei: leidyklos „Šviesa“ vadovėlis „Lietuvos praeities puslapiai“, leidyklos „Kronta“ vadovėlis „Naujausiųjų laikų istorija“, leidyklos „Šviesa“ vadovėlis „Tėvynėje ir pasaulyje“, leidyklos „Briedis“ istorijos vadovėlis „Laikas“ ir leidyklos „Baltos lankos“ vadovėlis „Raktas“. Visuose analizuotuose vadovėliuose yra atskira tema, skirta Steigiamajam Seimui, tačiau pagal medžiagos pateikimą galime pastebėti keletą skirtumų (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Steigiamojo Seimo pateikimas skirtinguose istorijos vadovėliuose

Aprašymas	10 klasės istorijos vadovėliai					12 klasės istorijos vadovėliai		
	„Šviesa“ (2003)	„Kronta“ (2003)	„Briedis“ (2007)	„Šviesa“ (2009)	Baltos lan- kos“ (2010)	„Briedis“ (2011)	Baltos lan- kos“ (2012)	„Ugdas“ (2015)
Probleminiai temos klausimai	-	-	-	+	+	-	-	+
Kodėl rinkimai į Seimą vyko ne 1918 m., o tik 1920 m.?	-	-	-	-	+	-	+	+
St. Seimo sudėtis (lentelė)	-	+	-	-	+	+	-	+
Moterų balsavimo teisė ir parlamentarės	+	-	+	-	+	+	+	+
Kodėl rinkimus laimėjo KDB?	-	-	-	-	+	-	+	-
Kodėl Tautos pažangos partija (TPP) nepateko į Seimą?	-	-	-	-	+	-	+	+
Mažasis Seimas	+	-	-	-	+	-	-	-
Rinkimai į St. Seimą (nuotrauka)	+	+	-	-	+	-	-	+
Aleksandras Stulginskis (nuotrauka ir biografija)	+	+	+	+	+	+	+	+
Lietuvos partijų rinkimų plakatai (nuotraukos)	+	+	+	-	+	+	+	+

Ištraukos iš 1922 m. Konstitucijos	+	+	+	-	+	+	+	+
Lietuvos Respublikos valdymas pagal 1922 m. Konstituciją (schema)	-	-	+	-	-	+	-	-

Šiuolaikiniame mokymo(si) procese svarbus vaidmuo tenka problemų sprendimų arba įrodymais pagrįstam mokymui(si)²⁵. Svarbu pabrėžti, kad mokiniams temos pradžioje reikia suformuluoti probleminius klausimus, kurie pateikti tik trijuose iš analizuotų vadovėlių. Pvz., leidyklos „Baltos lankos“ 10 klasės istorijos vadovėlyje mokiniams suformuluotas probleminis klausimas: „Kuo lietuvių tautai buvo ypatingi 1920 m. balandžio mėn. vykę Steigiamojo Seimo rinkimai?“²⁶ Palyginimui leidyklos „Ugda“ 12 klasės vadovėlyje pateiktas probleminis klausimas „Kokios buvo Steigiamojo Seimo sušaukimo priežastys?“²⁷ verčia susimąstyti, kuris iš klausimų yra sudėtingesnis – dvyliktokui ar dešimtokui. Įdomus probleminis klausimas pateiktas Evaldo Bakonio 10 klasės vadovėlyje: „Kurį iš Steigiamojo Seimo atliktų darbų reikėtų laikyti svarbiausiu? Kodėl?“²⁸ Tarsi verčia skirstyti Steigiamojo Seimo darbus į „svarbius“ ir „mažiau svarbius“. Minėtame leidyklos „Ugda“ vadovėlyje šis klausimas mokiniams suformuluotas taip: „Kuo reikšmingas valstybei ir jos gyventojams Konstitucijos, Žemės reformos ir Piniginio vieneto įstatymų priėmimas?“²⁹ Verta pažymėti, kad leidyklos „Baltos lankos“ 12 klasės istorijos vadovėlyje vietoj probleminių klausimų pateikti pagrindiniai temos teiginiai³⁰, o visuose kituose va-

²⁵ Petty, G. *Įrodymais pagrįstas mokymas: praktinis vadovas*. Vilnius: Tyto alba, 2008.

²⁶ Tamošaitis, M. *Istorijos vadovėlis: 10 klasei*. D. 1. Vilnius: Baltos lankos, 2010, p. 92.

²⁷ Navickas, V., Svarauskas, A. *Istorija: vadovėlis 12 (4 gimnazijos) klasei*. Kaunas: Ugda, 2015, p. 43.

²⁸ Bakonis, E. *Tėvynėje ir pasaulyje: istorijos vadovėlis 10 klasei*. Kaunas: Šviesa, 2009, p. 24.

²⁹ Navickas, V., Svarauskas, A. *Istorija: vadovėlis 12 (4 gimnazijos) klasei*. Kaunas: Ugda, 2015, p. 43.

³⁰ Tamošaitis, M. *Istorijos vadovėlis: 12 klasei*. D. 1. Vilnius: Baltos lankos, 2012.

dovėliuose mokiniams nėra pateikta jokių probleminių klausimų, ku šis tema svarbi.

Kitas svarbus probleminis klausimas: kodėl rinkimai į Steigiamąjį Seimą vyko ne 1918 m., o tik 1920 m.? Šis klausimas mokiniams atskleistas tik leidyklų „Baltos lankos“ ir „Ugda“ vadovėliuose. Pvz., pastarajame išskirtos net trys priežastys: „Tačiau rinkimai į Seimą įvyko tik po dvejų metų. Jiems trukdė trys priežastys. Pirmiausia, nerami tarptautinė padėtis, nepriklausomybės kovos. Antra, šaltokas pirmojo prezidento A. Smetonos [originale išskirta tamsiu šriftu – *A. B. pasta-ba*] požiūris į liaudies valdymą. Trečia, Lietuva nekontroliavo didelės dalies teritorijų – Vilniaus bei Klaipėdos kraštų. Juose rinkimai taip pat buvo planuojami.“³¹ Analogiškame leidyklos „Briedis“ vadovėlyje nurodyta tik viena priežastis: „Greitai sušaukti Steigiamąjį Seimą trukdė Nepriklausomybės kovos.“³²

Ne visuose vadovėliuose pateikta Steigiamojo Seimo sudėtis arba ji nežymiai skiriasi. Galime daryti prielaidą, kad tam įtakos turėjo tik neseniai pasirodę sisteminiai darbai „Didysis Lietuvos parlamentarų biografinis žodynas (t. 2, 3)“³³, kurių duomenys pateikti leidyklų „Baltos lankos“ ir „Ugda“ vadovėliuose. Kita vertus, pasitaiko vadovėlių, kuriuose pateiktos Lietuvos Seimų sudėtys mokiniams yra sunkiai suprantamos. Pvz., leidyklos „Briedis“ 12 klasės vadovėlyje (tos pačios leidyklos 10 klasės vadovėlyje Steigiamojo Seimo sudėtis nepateikta) yra lentelė „Lietuvos Seimo partinė sudėtis 1920–1927 metais“ (žr. 4 lentelę).

³¹ Navickas, V., Svarauskas, A. *Istorija: vadovėlis 12 (4 gimnazijos) klasei*. Kaunas: Ugda, 2015, p. 43.

³² Kapleris, I., Laužikas, R., Meištas, A., Mickevičius, K. *Laikas: istorijos vadovėlis 12 klasei*. D. 1. Vilnius: Briedis, 2011, p. 101.

³³ *Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922 metų) narių biografinis žodynas*. Sudarytojai A. Ragauskas, M. Tamošaitis. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2006. 554 p. (Didysis Lietuvos parlamentarų biografinis žodynas; t. 2); *Lietuvos Respublikos Seimų I (1922–1923), II (1923–1926), III (1926–1927), IV (1936–1940) narių biografinis žodynas*. Sudarytojai A. Ragauskas, M. Tamošaitis. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2007. 848 p. (Didysis Lietuvos parlamentarų biografinis žodynas; t. 3).

4 lentelė. Leidyklos „Briedis“ istorijos vadovėlio „Laikas“ 12 klasės I dalies lentelė „Lietuvos Seimo partinė sudėtis 1920–1927 metais“

Partija (gavo vietų, %)	Steigiamasis Seimas 1920–1922 m.	I Seimas 1922–1923 m.	II Seimas 1923–1926 m.	III Seimas 1926–1927 m.
Krikščionių demokratų blokas	53	49	51	35
Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjunga	26	25	21	26
Lietuvos socialdemokratų partija	12	14	10	18
Tautos pažangos partija	–	–	–	4
Kitos partijos	9	12	18	18

Verta pažymėti: 1) vadovėlio pabaigoje esančiame iliustracijų sąrašė neparašyta, koku šaltiniu remiantis sudaryta lentelė; 2) mokiniams nurodžius, kiek procentiniu skaičiumi gavo mandatų konkreči partija, kyla daug neaiškumų, pvz., krikščionių demokratų blokas (KDB) Steigiamajame Seime turėjo 53 (gavo vietų, %) – iš tiesų 59 (mandatai) iš 112; 3) mokiniams autoriniame tekste neaiškinama, kas sudarė krikščionių demokratų bloką (KDB), o analogiškame leidyklos „Baltos lankos“ 10 klasės vadovėlyje pateikta atskira schema „Krikščionių demokratų bloko (KDB) sudėtis“³⁴; 4) remiantis vadovėlyje „Laikas“ pateikta lentele, mokiniams klaidingai nurodyta, kad rinkimuose į Steigiamąjį Seimą jau dalyvavo Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjunga (LVLS). Iš tiesų antrąją vietą pagal gautus balsus (29) Steigiamajame Seime užėmė valstiečių liaudininkų blokas (VLB), kurį sudarė Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų partija (LSLDP) ir Lietuvos valstiečių sąjunga (LVS) (1922 m. gruodžio mėn. šios partijos susijungė į LVLS).

Beveik visuose analizuotuose vadovėliuose siekiama pabrėžti, kad rinkimuose į Steigiamąjį Seimą pirmą kartą balsavimo teisę turėjo moterys, o

³⁴ Tamošaitis, M. *Istorijos vadovėlis: 10 klasei*. D. 1. Vilnius: Baltos lankos, 2010, p. 94.

šis reiškinys išsiskyrė netgi to meto Europos kontekste. Kita vertus, moterų parlamentarių skaičius vadovėliuose skiriasi. Pvz., leidyklos „Baltos lankos“ 10 klasės vadovėlyje rašoma: „Steigiamajame Seime parlamentarėmis pabuvo ir 8 moterys (iš jų vyriausia – Gabrielė Petkevičaitė-Bitė). Turint omenyje, kad daugelyje to meto Europos valstybių moterys apskritai neturėjo balsavimo teisės, tai buvo neįprastas įvykis Lietuvos politiniame gyvenime.“ O leidyklos „Ugda“ 12 klasės vadovėlyje rašoma: „Išrinkto Steigiamojo Seimo sudėtis buvo tokia: 107 vyrai ir 5 moterys.“

Remiantis bendrosiomis programomis 9–10 klasėse mokiniai turi mokomąją dalyką „Pilietiškumo ugdymas“, kuriame pagal ugdymo gaires mokiniai, remdamiesi Lietuvos Respublikos Konstitucija, nagrinėja ir lygina pagrindines Seimo funkcijas³⁵. Tačiau analizuojant pilietiškumo pagrindų vadovėlius pastebėta, kad juose pateikiama informacija analogiška pateikiamai istorijos vadovėliuose. Pvz., vadovėlyje „Pilietiškumo pagrindai ir laisvės kovų istorija“ yra atskira potėmė „Steigiamasis Seimas ir jo darbai“³⁶. Mokiniais rašoma apie rinkimus, pristatyta Seimo sudėtis, aprašyti pagrindiniai Steigiamojo Seimo darbai. Reikia pažymėti, kad išspausdinta lentelė „Steigiamojo Seimo atstovų pasiskirstymas pagal lytį ir tautybę“. Konstatuotina, kad pilietiškumo ugdymo vadovėlyje pateikiama informacija analogiška pateikiamai istorijos vadovėliuose, tad moksleivis faktiškai du kartus per atskirų dalykų pamokas mokosi tą patį.

Parlamentinio valdymo Seimai (1922–1926) istorijos vadovėliuose

Siekiant išanalizuoti, kaip skirtinguose vadovėliuose pateiktas parlamentinis laikotarpis (1922–1926), buvo sukurti kriterijai ir jų pagrinda-

³⁵ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija. *Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos*. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras, 2009, p. 1015.

³⁶ Bitlieriūtė, S., Jakubčionis, A. *Pilietiškumo pagrindai ir laisvės kovų istorija: vadovėlis 9–10 klasei*. Kaunas: Šviesa, 2012, p. 56–57.

du sudaryta lentelė. Pvz., išsikeltas klausimas, ar istorijos vadovėliuose yra atskira tema, skirta I–III Seimams (žr. 5 lentelę).

5 lentelė. Skirtingas I Lietuvos Respublikos I–III Seimų pateikimas vadovėliuose

Aprašymas	10 klasės istorijos vadovėliai					12 klasės istorijos vadovėliai		
	„Šviesa“ (2003)	„Kronta“ (2003)	„Briedis“ (2007)	„Šviesa“ (2009)	„Baltos lan- kos“ (2010)	„Briedis“ (2011)	„Baltos lan- kos“ (2012)	„Ugda“ (2015)
Ar yra atskira tema I–III Seimams?	+	+	– (sic!)	–	+	– (sic!)	+	–
Tema kartu su A. Smetonos autoritariniu valdymu		–	– (sic!)	+	–	– (sic!)	–	+
Probleminiai temos klausimai	–	–	– (sic!)	+	+	– (sic!)	–	+
Kuo III Seimo valdymas skyrėsi nuo I ir II Seimų darbo?	–	–	– (sic!)	–	+	– (sic!)	+	+
Kodėl krikščionių demokratų valdymo metai Lietuvoje nelaikytini visapūsės demokratijos laikais?	+	+	– (sic!)	+	+	–	+	+
Kodėl Lietuvoje neįsistvirtino parlamentinė demokratija?	–	–	–	–	+	–	+	+
Svarbiausi III Seimo priimti įstatymai	+	–	– (sic!)	+	+	+	+	+
Valstiečių liaudininkų ir socialdemokratų koalicijos vykdytų reformų skubotumas ir padarytos klaidos	+	+	– (sic!)	–	+	– (sic!)	+	+
Vidaus reikalų ministras Vladas Požela ir švietimo ministras Vincas Čepinskis	–	–	– (sic!)	–	+	– (sic!)	+	–

Pažymėtina, kad ne visuose vadovėliuose yra atskira tema, skirta Lietuvos parlamentarizmo laikotarpiui. Apie I–III Seimų veiklą

rašoma leidyklos „Kronta“ temoje „Lietuva parlamentarizmo laikotarpiu“. Vadovėlyje „Lietuvos praeities puslapiai“ temoje „Politinių partijų santykiai 1922–1926 m.“ didesnis dėmesys skiriamas politinių partijų istorijai. Daugiausia informacijos apie Lietuvą I–III Seimų laikotarpiu pateikia leidyklos „Baltos lankos“ 10 ir 12 klasių vadovėliai. Priešingai negu kituose vadovėliuose, čia mokiniams keliamas probleminis klausimas: „Kodėl Lietuvoje neįsitvirtino parlamentinė demokratija?“ Ypač plačiai aprašyta Mykolo Sleževičiaus vyriausybės vidaus reikalų ministro Vlado Poželos ir švietimo ministro Vinco Čepinskio veikla³⁷.

Leidyklos „Briedis“ 10 ir 12 klasių istorijos vadovėliuose apie parlamentinio laikotarpio Seimus nerašoma išvis arba pateikta labai mažai informacijos. Pvz., 12 klasės vadovėlyje teigiama: „Parlamentinės demokratijos laikotarpiu nuolat veikė aukščiausioji įstatymų leidžiamoji institucija – Seimas. Iki 1926 m. įvyko treji rinkimai. I ir II rinkimuose daugiausia balsų gavo dešinesiems skiriami krikščionys demokratai. 1926 m. III Seimo rinkimuose daugumą turėjo kairiosios partijos: valstiečiai liaudininkai ir socialdemokratų. Prezidentu jie išrinko valstiečių liaudininkų partijos lyderį Kazį Grinių. Buvo atšaukta karo padėtis, panaikinta cenzūra.“³⁸ Iš pateiktos glaustos informacijos mokiniams būtų sunku atsakyti į tokius probleminius klausimus: kodėl III Seimo rinkimuose krikščionių demokratų blokas (KDB) negavo daug balsų?; Kodėl III Seimo laikais sudaryta valstiečių liaudininkų, socialdemokratų ir tautinių mažumų koalicija nebuvo tvirta?

Peržiūrėjus vadovėlius matyti, kad visuose juose pateikiama vienoda ir glausta informacija apie 1936 m. vykusius nedemokratinis rinkimus į IV Seimą, kuris dar vadinamas „smetoniniu Seimu“. Atsižvelgdami į tai, apie „smetoninį Seimą“ straipsnyje labiau neišsiplėsimė.

³⁷ Tamošaitis, M. *Istorijos vadovėlis: 10 klasei*. D. 1. Vilnius: Baltos lankos, 2010, p. 103.

³⁸ Kapleris, I., Mickevičius, K., Meištas, A., Laužikas, R. *Laikas: istorijos vadovėlis 12 klasei*. Vilnius: Briedis, 2011, p. 103.

Liaudies seimo pateikimas istorijos vadovėliuose

Visuose analizuotuose 10 ir 12 klasių istorijos vadovėliuose rašoma apie Liaudies seimą. Tačiau pagal autorinio teksto apimtį, pateikiamus vaizdinius ir rašytinius šaltinius vadovėliai skiriasi (žr. 6 lentelę).

6 lentelė. Pagrindiniai Liaudies seimo bruožai 10 ir 12 klasių istorijos vadovėliuose

Istorijos vadovėlis	Pateikiami Liaudies seimo bruožai
Istorijos vadovėlis 10 klasei „Naujausiųjų laikų istorija“, „Kronta“ (2003)	<p>Tema: „Lietuvos sovietizacija“. Autoriniame tekste pažymėti nedemokratiniai rinkimų principai: „Siekdami įteisinti Lietuvos aneksiją, okupantai organizavo rinkimų farsą. Buvo sukurta fiktyvi organizacija – Lietuvos darbo sąjunga. Ji vienintelė tegalėjo dalyvauti rinkimuose. Darbo sąjunga iškėlė tiek kandidatų, kiek turėjo būti išrinkta Liaudies seimo narių“³⁹.</p> <p>„1940 m. liepos 14–15 d. teroro ir grasinimų sąlygomis įvyko rinkimai į vadinamąjį „Liaudies seimą“. Dėl skubos rengiant rinkimus, net nebuvo sudaryti rinkėjų sąrašai, bet propaganda skelbė, kad rinkimuose dalyvavo 95,51 proc., o kai kur net 100 proc. rinkėjų. Tai buvo netiesa. Daug gyventojų rinkimus boikotavo.“⁴⁰</p> <p>Vadovėlio autoriniame tekste pateikti pagrindiniai Liaudies seimo nutarimai: per keletą valandų Lietuva paskelbta Sovietų Socialistine Respublika, nuspręsta įvesti sovietinę santvarką ir įstoti į SSRS, žemė paskelbta valstybės nuosavybe, nuspręsta nacionalizuoti stambiają nuosavybę.</p> <p>Vadovėlyje pateikta per mažai vaizdinių šaltinių. Autorinį tekstą iliustruoja vienintelė nuotrauka, kurioje vaizduojami Justas Paleckis ir Vladimiras Dekanozovas Maskvoje 1940 m. rugpjūčio 3 d.</p> <p>Vadovėlyje pateikiamuose klausimuose mokinių nesiteiraujama apie Liaudies seimo nutarimus ir jų reikšmę.</p>

³⁹ Jokimaitis, R., Kasperavičius, A., Sindaravičius, A., Laurinaitis, J., Brazauskas, J., Čižauskienė, A., Stukienė B., Paulius B. *Naujausiųjų laikų istorija: vadovėlis 10 klasei*. Vilnius: Kronta, 2003, p. 135.

⁴⁰ *Ten pat.*

<p>Istorijos vadovėlis 10 klasei „Lietuvos praeities puslapiai“, „Šviesa“ (2004)</p>	<p>Tema: „Lietuvos politinių ir ūkinių struktūrų griovimas“. Vadovėlio autoriniame tekste, poskyryje „Politinių struktūrų griovimas“, mokiniams rašoma apie trijų Baltijos respublikų naujųjų seimų pagrindinius nutarimus: 1) dėl valstybės santvarkos, 2) dėl įsijungimo į SSRS, 3) dėl žemės, 4) dėl bankų ir stambiosios pramonės nacionalizavimo. Svarbu pabrėžti, kad apie rinkimus į Liaudies seimą rašoma ne autoriniame tekste, o rubrikoje „Įdomu“. Mokiniai supažindinami, kaip iš tikrųjų buvo balsuojama: „Dalis žmonių, atėję balsuoti, Lietuvos darbo liaudies sąjungos surašytus kandidatus išbraukdavo, lapelius su kandidatų sąrašais tiesiog išmesdavo, prirašydavo antisovietinių šūkių.“⁴¹</p> <p>Skirtinguose vadovėliuose pateikiami nevienodi neva rinkimuose dalyvavusių rinkėjų procentiniai skaičiai. Pvz.: teigta, kad rinkimuose dalyvavo 96,5 proc. balsuotojų, iš jų 99,2 proc. balsavo už Lietuvos darbo liaudies kandidatus.</p> <p>Leidinyje pabrėžtas rinkimų nedemokratiškumas: „Svetimųjų paskirtas „liaudies seimas“ pagal Lietuvos konstituciją neturėjo jokios galios nei lietuvių tautos įgaliojimų Lietuvos valstybingumui likviduoti.“⁴²</p> <p>Vadovėlyje nėra pateikta vaizdinių, rašytinių šaltinių bei klausimų ir užduočių, skirtų nagrinėti šią temą.</p>
--	--

⁴¹ Brazauskas, J., Makauskas, B. *Lietuvos praeities puslapiai: vadovėlis 10 klasei*. Kn. 3. Kaunas: Šviesa, 2003, p. 107.

⁴² *Ten pat.*

<p>Istorijos vadovėlis 10 klasei „Laikas“, „Briedis“ (2007)</p>	<p>Tema: „Lietuva praranda nepriklausomybę“. Poskyryje „Valstybingumo praradimas“ metaforiškai įvardijamos prie Lietuvos okupacijos prisidėjusios institucijos ir asmenys. Liaudies vyriausybė įvardijama „valstybės duobkasiais“, „sovietų marionete“, dalis kairiųjų lietuvių rašytojų – „okupantų kolaborantais“. Pabrėžtinai pažymėti nedemokratiniai rinkimai: „Lietuvos okupaciją SSRS norėjo pavaizduoti kaip savanorišką ir teisėtą prisijungimą. Šalyje įvykdytas „liaudies seimo“ [čia ir toliau originale išskirta tamsesniu šriftu – A. B. <i>pastaba</i>] rinkimų farsas. Rinkimai visiškai neatspindėjo tautos valios, nes buvo nedemokratiški ir suklastoti. Jų eigą griežtai kontroliavo sovietiniai pareigūnai, dalyvavo tik komunistų remiami asmenys.“⁴³</p> <p>Vadovėlio autoriniame tekste nepakankamai išsamiai aprašyti rinkimai į Liaudies seimą. Nepaminėta, kad buvo galima balsuoti už naujai suburtą Lietuvos darbo liaudies sąjungą (LDLS). Nepateikta oficialių duomenų, kiek rinkėjų dalyvavo rinkimuose, kad per rinkimus į pasus buvo dedami antspaudai.</p> <p>Vadovėlyje pateikti du vaizdiniai šaltiniai: 1) suklastotų rinkimų į Liaudies seimą plakatas; 2) Liaudies seimo delegacijos SSRS Aukščiausiosios Tarybos sesijoje, kur tribūnoje kalbą sako J. Paleckis, nuotrauka (Kremlius, 1940 m. rugpjūčio 3 d.).</p> <p>Mokiniam pateiktas rašytinis šaltinis apie pirmąjį Liaudies seimo posėdį iš „Radiofono“ pranešėjo J. Stonio atsiminimų, tačiau nėra temai skirtų klausimų.</p> <p>Vadovėlyje nėra klausimų ir užduočių, skirtų nagrinėti Liaudies seimo temą.</p>
<p>Istorijos vadovėlis 10 klasei „Tėvynėje ir pasaulyje“, „Šviesa“ (2009)</p>	<p>Tema: „Lietuva įtraukiama į Antrąjį pasaulinį karą“, jai nagrinėti mokiniams suformuluotas probleminis klausimas: „Kokie 1940 m. Liaudies seimo „nuopelnai“ Lietuvos valstybei?“</p> <p>Vadovėlio autoriniame tekste pernelyg glaustai ir be metaforų aprašyti rikimai į Liaudies seimą ir priimti nutarimai.</p> <p>Vadovėlyje nėra pateikta klausimų, užduočių ir vaizdinių šaltinių, skirtų nagrinėti Liaudies seimo temą.</p>

⁴³ Kapleris, I., Mickevičius, K., Meištas, A., Laužikienė, A., Tamkutonytė-Mikailienė, Ž. *Laikas: istorijos vadovėlis 10 klasei*. Vilnius: Briedis, 2007, p. 109.

<p>Istorijos vadovėlis 10 klasei „Raktas“, „Baltos lankos“ (2010)</p>	<p>Tema: „Lietuvos aneksija ir okupacinis valdymas 1940–1941 m.“ Skatinant mokinių smalsumą, vadovėlyje išskirtas problemiškas klausimas: „Kodėl okupuotoje Lietuvoje buvo surengti vadinamieji Liaudies seimo rinkimai?“</p> <p>Vadovėlis iš kitų analizuotų pavyzdžių išsiskiria autorinio teksto apimtimi, pvz.: potėmėje „Rinkimai į Liaudies seimą“ smulkiai aprašoma rinkimų tvarka, paminėtas rinkimų įstatymas, kandidatai, rinkimų agitacija, vykdyta propaganda bei oficialūs duomenys apie rinkimų dalyvius. Svarbu pabrėžti, kad šiame vadovėlyje išskirtinis dėmesys skiriamas prieštaringai vertinamos poetės Salomėjos Neries veiklai. Mokiniais pateikta ištrauka iš poetės kūrinio „Poema apie Staliną“. Šaltiniui nagrinėti skirti keturi klausimai. Vadovėlis išsiskiria vaizdinių šaltinių gausa: 1) nuotrauka, kurioje vaizduojami J. Paleckis ir V. Dekanozovas Maskvoje 1940 m. rugpjūčio 3 d.; 2) rinkimų į Liaudies seimą rinkėjų nuotrauka; 3) Liaudies seimo delegacijos, vykusios į Maskvą, nuotrauka; 4) Liaudies seimo delegacijos SSRS Aukščiausiosios Tarybos sesijos, kur tribūnoje kalbą sako J. Paleckis, nuotrauka (Kremlius, 1940 m. rugpjūčio 3 d.).</p> <p>Mokiniais suformuluoti klausimai: „Kodėl 1940 m. liepos pradžioje skubėta suorganizuoti rinkimus į Liaudies seimą?“, „Kuris Liaudies seimo nutarimas buvo svarbiausias?“</p>
<p>Istorijos vadovėlis 12 klasei „Laikas“, „Briedis“ (2011)</p>	<p>Tema: „SSRS okupuojama Lietuva“. Vadovėlio autoriniame tekste glaustai, tačiau įtaigiai aprašytas Liaudies seimo nedemokratiškumas: „Šalyje per 10 dienų suorganizuotas „liaudies seimo“ [originale išskirta tamsesniu šriftu – A. B. <i>pastaba</i>] rinkimų farsas. Rinkimai visiškai neatspindėjo tautos valios, nes buvo nedemokratiški, suklastoti. Visus kandidatus parinko komunistai, o juos oficialiai iškėlė realiai neegzistuojanti Lietuvos darbo liaudies sąjunga. Be jų, Seimo išvakarėse NKVD atrinko 500 komunistų, kuriems pavesta „liaudies seimo“ posėdžiuose sudaryti džiūgaujanti minios vaizdą.“⁴⁴</p> <p>Vadovėlių autorių pasitelkiamas dviprasmiškumas sumenkina Liaudies seimo rinkimų svarbą, pvz.: pateiktas šaltinis apie „Dingusių „liaudies seimo“ narį“ mokiniams formuoja neobjektyvų požiūrį į rinkimų rezultatų suklastojimą.</p> <p>Vaizdinių šaltinių pateikta nepakankamai: išskyrus J. Paleckio nuotrauką iš mitingo 1940 m., daugiau šaltinių, iliustruojančių Liaudies seimo veiklą, nėra.</p> <p>Vadovėlyje nėra pateikta klausimų ir užduočių, skirtų nagrinėti Liaudies seimo temą.</p>

⁴⁴ Kapleris, I., Mickevičius, K., Meištas, A., Laužikas, R. *Laikas: istorijos vadovėlis 12 klasei*. D. 2. Vilnius: Briedis, 2011, p. 209

Istorijos vadovėlis 12 klasei „Raktas“, „Baltos lankos“ (2012)	Tema: „Lietuvos okupacija ir prievartinis prijungimas prie Sovietų Sąjungos“. Pažymėtina, kad šiame leidinyje, kaip ir leidyklos „Baltos lankos“ vadovyje, skirtame 10 klasei, ypač didelis dėmesys skiriamas kairiųjų pažiūrų lietuvių rašytojams, 1940-ųjų vasarą užėjusiems aukštus valdžios postus. Vadovyje pateikta daug šaltinių, atspindinčių rašytojų Liudo Giros ir Salomėjos Neries nuotaikas, rodančias, kad dėl tuomečių savo veiksmų jie nesigailėjo. Šiuos teiginius iliustruoja vaizdinis šaltinis – nuotrauka iš SSRS Aukščiausiosios Tarybos sesijos, kurioje deleguotieji asmenys prašo, kad Lietuva būtų priimta į SSRS sudėtį.
Istorijos vadovėlis 12 klasei, „Ugda“ (2015)	Tema: „Pirmoji sovietinė Lietuvos okupacija“. Vadovyje glaustais faktais supažindinama su Liaudies seimo neteisėtumu: „Jo reikėjo tam, kad pasauliui būtų sudarytas klaidingas įspūdis, esą patys Lietuvos žmonės išsirinko seimo narius, kurie „savo noru“ atsisakė valstybės nepriklausomybės.“ ⁴⁵ Pateikti trys vaizdiniai šaltiniai: 1) J. Paleckis ir V. Dekanozovas Maskvoje 1940 m. rugpjūčio 3 d.; 2) Lietuvos kolaborantai su V. Dekanozovu. Liaudies seimo delegacijos Maskvoje nuotrauka, 1940 m. rugpjūčio 3 d.; 3) Lietuvos Respublikos piliečio pasas, kuriame buvo žyma, kad balsavo Liaudies seime. Vadovyje pateiktas svarbus rašytinis šaltinis: „Iš Liaudies seimo deklaracijos dėl Lietuvos įstojimo į SSRS sudėtį“. Nors temai nagrinėti skirti net keturi rašytiniai šaltiniai, užduočių skaičius neatitinka jų kiekio: „Remdamiesi šaltiniais suformuluokite du tris klausimus. Pagal šiuos klausimus išanalizuokite pateiktus šaltinius ir padarykite išvadą.“ ⁴⁶

Leidyklų „Šviesa“ ir „Briedis“ istorijos vadovėliuose Liaudies seimas įvardijamas kabutėse ir rašomas iš mažosios raidės („liaudies seimas“), leidyklos „Kronta“ – „Liaudies seimas“, o leidyklų „Baltos lankos ir „Ugda“ vadovėliuose įvardytas kaip Liaudies seimas. Iš analizuotų vadovėlių išsiskiria leidyklos „Baltos lankos“ 10 ir 12 klasių vadovėliai, kuriuose ypač didelis dėmesys skiriamas prieštaringai vertinamų kairiųjų rašytojų Liaudies seimo delegacijos narių veiklai⁴⁷. Kita

⁴⁵ Navickas, V., Svarauskas, A. *Istorija: vadovėlis 12 (4 gimnazijos) klasei*. Kaunas: Ugda, 2015, p. 95.

⁴⁶ *Ten pat*, p. 98.

⁴⁷ Plačiau apie požiūrį į 1940 m. sovietinę okupaciją istorijos vadovėliuose žr. Bitautas, A. Kontroversiškos temos naujausių laikų vadovėliuose: lietuviškų istorijos vadovėlių analizė (1990–2014 m.). *Istorija*. T. 95, Nr. 3 (2014), p. 58–93.

vertus, keistai atrodo leidyklos „Briedis“ 12 klasės vadovėlyje esanti užduotis mokiniams: „Susiskirstykite į grupes. Padiskutuokite, dėl ko dalis politikų ir inteligentų kolaboravo su SSRS“. Kyla klausimas – kaip galima analizuoti tai, su kuo moksleivis nėra susipažinęs, nes autoriame tekste informacijos apie tai labai mažai.

Lietuvos Seimų (nuo 1992 m. iki šių dienų) pateikimas vadovėliuose

II Lietuvos Respublikos parlamentarizmo istorija visuose analizuotuose vadovėliuose pradedama nuo Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo. Verta pabrėžti, kad Lietuvos Seimų (nuo 1992 m. iki šių dienų) istorija vadovėliuose pateikiama išskiriant skirtingus prasminius akcentus (žr. 7 lentelę).

7 lentelė. Pagrindiniai Lietuvos Seimų (nuo 1992 m. iki šių dienų) pateikimo 10 klasių istorijos vadovėliuose bruožai

Istorijos vadovėlis	Lietuvos Seimų (nuo 1992 m. iki šių dienų) bruožai istorijos vadovėliuose
Istorijos vadovėlis 10 klasei „Naujausių laikų istorija“, „Kronta“ (2003)	Vadovėlio autoriniame tekste temoje „Lietuvos Respublikos raida“ pateikta informacija apie 1992 m., 1996 m. ir 2000 m. Seimo rinkimų rezultatus, pvz.: „Kritęs gyvenimo lygis, objektyvios jaunos valstybės problemos, įvairios buvusios dešiniųjų daugumos klaidos lėmė kairiųjų – Lietuvos demokratinės darbo partijos, vadovaujamos A. Brazausko, absoliučią pergalę. LDDP iškovojo 76 (iš 141) vietas Seime“. Vadovėlyje mokiniams nėra aiškinama, kuo skiriasi kairė nuo dešinės. Nėra lentelės „Lietuvos Respublikos Seimų kadencijos“, dėl to mokiniams sunkiau suprasti, kaip keitėsi valdančioji dauguma skirtingose kadencijose.
Istorijos vadovėlis 10 klasei „Lietuvos praeities puslapiai“, „Šviesa“ (2004)	Nors vadovėlis skirtas tik Lietuvos istorijai, jame visiškai nėra aptariami II Lietuvos Respublikos Seimai. Didesnis dėmesys skiriamas Prezidento institucijai, pateiktos visų Lietuvos prezidentų nuotraukos ir kadencijų datos.

<p>Istorijos vadovėlis 10 klasei „Laikas“, „Briedis“ (2007)</p>	<p>Temoje „Posovietinė Lietuva“ išskirta potėmė „Valdžios sąpuoklės“. Autoriniame tekste mokiniams rašoma: „Dėl valdžios Seime ir Vyriausybėje konkuravo dvi pagrindinės partijos: kairioji – LDDP ir dešinioji – Tėvynės sąjunga (Lietuvos konservatoriai). Kitos politinės partijos buvo negausios. Už LDDP paprastai balsavo prosovietišškai nusiteikę žmonės, už konservatorius – antikomunistiškai. Valdžios keitėsi lyg sąpuoklėse. Nusivylę valdančiąją partiją, supykę žmonės kituose rinkimuose balsavo už jos konkurentus.“⁴⁸</p> <p>Pažymėtina, kad neišskirtos esminės priežastys, lėmusios Seimų kadencijų pokyčius. Neakcentuojama, kad demokratiškai išrinkti Seimai išdirbo visą kadenciją. Nėra lentelės „Lietuvos Respublikos Seimų kadencijos“.</p> <p>Pateikti du vaizdiniai šaltiniai (diagrama ir schema) suponuoja mintį, kad vadovėlio autoriai per juos sąmoningai išreiškia savo politines pažiūras. Pvz., diagramoje „LDDP ir Tėvynės sąjungos reitingų kitimas 1995–2000 metais“ matyti ryškus LDDP reitingų mažėjimas, o konservatorių populiarumo didėjimas, nes diagrama prasideda nuo 1995 m. Gal vertėjo mokiniams parodyti objektyvesnį vaizdą, juk 1992 m. rinkimus laimėję kairieji buvo populiariausni už dešiniuosius?</p>
---	---

⁴⁸ Kapleris, I., Mickevičius, K., Meištas, A., Laužikienė, A., Tamkutonytė-Mikailienė, Ž. *Laikas: istorijos vadovėlis 10 klasei*. Vilnius: Briedis, 2007, p. 264.

<p>Istorijos vadovėlis 10 klasei „Tėvynėje ir pasaulyje“, „Šviesa“ (2009)</p>	<p>Temoje „Vidaus politikos raida“ autoriniame tekste, kaip ir leidyklos „Kronta“ vadovėlyje, pateikta informacija apie 1992 m., 1996 m., 2000 m., 2004 m. ir 2008 m. Seimo rinkimų rezultatus. Tačiau neakcentuojamos priežastys, kodėl viena ar kita politinė partija laimėjo rinkimus. Pvz., „1992 m. Seimo rinkimus laimėjo LDDP. 1990–1992 m. Atkuriamajame Seime vyravusias dešiniąsias jėgas pakeitė kairiosios. <...> 1996 metų Seimo rinkimus laimėjo dešiniosios partijos – Tėvynės sąjunga ir Lietuvos krikščionys demokratai. Jos sudarė įspūdingą šalies parlamento daugumą. Po 2000 m. Seimo rinkimų rezultatai vėl buvo palankūs kairiosioms partijoms: juose daugumą balsų gavo A. Brazausko socialdemokratų koalicija. Nemažai balsų surinko ir tik ką tuo laiku susikūrusi socialliberalų partija. <...> Dar po ketverių metų įvykusiuose rinkimuose aiškias lyderio nebebuvo. Senosios partijos turėjo skaičius su nemažą rinkėjų pasitikėjimą įgijusiomis Darbo partija (lyderis – Viktoras Uspaskichas) ir „Tvarkos ir teisingumo“⁴⁹ partija (lyderis – Rolandas Paksas). Panaši situacija susiklostė ir po 2008 metų rinkimų, kai į Seimą buvo išrinkta daug populiaraus TV laidų vedėjo Arūno Valinsko sukurta „Tautos prisikėlimo“ partijos kandidatų.“⁵⁰ Vadovėlyje neaiškiai surašyti partijų pavadinimai, o autoriniame tekste esanti informacija galėjo būti pateikta lentelėje, taip moksleiviams būtų aiškiau.</p>
<p>Istorijos vadovėlis 10 klasei „Raktas“, „Baltos lankos“ (2010)</p>	<p>Temoje „Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas ir valstybingumo pagrindų įtvirtinimas“ didesnis dėmesys skiriamas Lietuvos politinės raidos apžvalgai: „Jeigu palygintume XX a. pirmosios pusės ir dabartinės nepriklausomos Lietuvos politinę santvarką, pastebėtume keletą skirtumų. Pirmiausia šiandieninė Lietuva nuo pat 1990 m. išliko demokratinė valstybė. Keletą kartų vykusiuose Seimo ir prezidento rinkimuose buvo išlaikytas demokratijos egzaminas, t. y. demokratiškai išrinkti seimai išdirbo visą kadencijos laiką [toliau yra nuoroda į vadovėlyje pateiktą lentelę „Lietuvos Respublikos Seimų kadencijos“ – A. B. <i>pastaba</i>]⁵¹.</p>

⁴⁹ Pastaba: vadovėlyje mokiniams labai neaiškiai ir netiksliai įvardyti partijų pavadinimai bei nepateikti visų partijų lyderiai: 1) Socialliberalų partija – Naujoji sąjunga (socialliberalai) (NS/SL) – 1998–2011 veikusi politinė partija, kurios lyderis – 1998 m. kandidatas į Lietuvos Respublikos Prezidentus Artūras Paulauskas; 2) vadovėlyje klaidingai rašoma, kad 2004 m. vykusiuose rinkimuose nemažą rinkėjų pasitikėjimą įgavo „Tvarkos ir teisingumo“ partija. Iš tiesų 2004 m. Seimo rinkimuose Rolando Pakso koalicija „Už tvarką ir teisingumą“ iškovojo 11 vietų. Liberalų demokratų partija (LDP) gavo 4 vietas. Partija tik 2006 m. pakeitė pavadinimą į „Tvarka ir teisingumas“ (TT).

⁵⁰ Bakonis, E. *Tėvynėje ir pasaulyje: istorijos vadovėlis 10 klasei*. Kaunas: Šviesa, 2009, p. 196.

⁵¹ Kraujelis, R., Streikus, A., Tamošaitis, M. *Istorijos vadovėlis: 10 klasei*. D. 2. Vilnius: Baltos lankos, 2010, p. 184–185.

Kaip matyti iš lentelėje pateiktos analizės, Lietuvos Seimų (nuo 1992 m. iki šiol) istorijos pateikimas 10 klasės vadovėliuose skiriasi. Leidyklų „Kronta“ ir „Šviesa“ vadovėlyje „Tėvynėje ir pasaulyje“ būdingas tik paprastas Seimų kadencijos ir laimėjusios partijos išvardijimas, vengiant mokiniams detaliau paaiškinti priežastis, kodėl viena ar kita partija laimėjo rinkimus. Leidyklos „Briedis“ istorijos vadovėlyje apskritai kalbama tik apie Tėvynės sąjungos ir Lietuvos demokratinės darbo partijos pasikeitimą. Vieninteliame leidyklos „Baltos lankos“ vadovėlyje pateikta susisteminta lentelė „Lietuvos Respublikos Seimų kadencijos“.

Siekiant atsakyti į klausimą, ar mokykliniai istorijos vadovėliai ugdo demokratinio parlamentarizmo šalininkus, reikia detaliau išanalizuoti naujausius 12 klasės istorijos vadovėlius. Kiek vadovėliuose dėmesio skiriama demokratijai šiuolaikinėje visuomenėje, parodyta lentelėje (žr. 8 lentelę).

8 lentelė. Pagrindiniai šiuolaikinės demokratijos ir Seimų (nuo 1992 m. iki šiol) bruožai 12 klasės vadovėliuose

Istorijos vadovėlis	Lietuvos Seimų (nuo 1992 m. iki šių dienų) bruožai istorijos vadovėliuose
Istorijos vadovėlis 12 klasei „Laikas“, „Briedis“ (2011)	Paskutinis vadovėlio skyrius „Politinis šiuolaikinės visuomenės gyvenimas“ skirtas demokratinėms vertybėms svarbai pabrėžti. Įdomus vadovėlių autorių sprendimas pirmiau pateikti temas, skirtas Lietuvos narystei tarptautinėse organizacijose NATO ir Europos Sąjungoje, vėliau pristatyti demokratinį valdymą, rinkimus, politines partijas ir tik paskutinę, penktą, temą skirti Lietuvos Respublikos Konstitucijai, viename puslapyje aprašant Lietuvos Respublikos parlamentą – Seimą. Mokiniais pateikta lentelė „Rinkimai į Lietuvos Respublikos Seimą (valdančioji dauguma) 1992–2008 m.“, tačiau autoriniame tekste Lietuvos politinė raida nėra išsamiau apžvelgta. Nesuformuluoti probleminiai klausimai, kodėl viena ar kita partija laimėjo rinkimus.

<p>Istorijos vadovėlis 12 klasei „Raktas“, „Baltos lankos“ (2012)</p>	<p>Priešingai negu „Briedžio“ leidyklos vadovėlyje, šiame leidinyje ypač didelis dėmesys skiriamas Lietuvos politinės raidos apžvalgai. Visų pirma į akis krenta tai, kad autoriai pirmiausia išsamiai pristato Lietuvos Respublikos Konstituciją. Mokiniam pateiktos ištraukos iš Konstitucijos apie Seimą, Prezidentą ir Vyriausybę. Autoriniame tekste aiškiai ir detalai, net per 3 puslapius, supažindinama su rinkimų į Lietuvos Seimus 1992–2008 m. istorija.</p> <p>Mokiniam pateiktas klausimas: „Kuo ypatingi Lietuvos Seimo 2000 m. ir 2004 m. rinkimų rezultatai?“, bei užduotis, pažymėta žvaigždute, skirta stipresniems moksleiviams: „Prisimindami 1922 m., 1938 m. Lietuvos konstitucijas, jose apibrėžtas Lietuvos Seimo, prezidento ir vyriausybės galias, palyginkite šių institucijų galias su 1992 m. spalio 25 d. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Nurodykite kuo daugiau panašumų ir skirtumų.“⁵²</p>
<p>Istorijos vadovėlis 12 klasei, „Ugda“ (2015)</p>	<p>Naujausiam istorijos vadovėlyje, skirtame 12 klasei, temoje „Lietuvos politinės raidos ypatybės atkūrus nepriklausomybę“ labai glaustai aprašoma Lietuvos Seimų istorija: „1990–2015 m. dirbo 7 Lietuvos Respublikos Seimai. 1990 m. Seimas vadintas Aukščiausiaja Taryba. Joje dominavo Sąjūdžio kandidatai. 1992 m. rinkimus į Seimą jau laimėjo kairiosios partijos, tarp kurių dominavo LDDP. 1996 m. kadencijoje dominavo dešinėsios politinės jėgos, iš kurių išsiskyrė Tėvynės sąjunga (Lietuvos konservatoriai). Nuo 2000 m. rinkimų pastebima nauja tendencija – Seimo daugumą formuoja įvairios politinės jėgos.“⁵³</p> <p>Pažymėtina, kad vadovėlyje nepateikta nei lentelė, nei priežastys, kodėl taip kito Seimo kadencijų sudėtis.</p>

Leidyklos „Baltos lankos“ vadovėlyje esantis teiginys, kad „daugiau kaip dvidešimt metų Lietuvoje reguliariai vykstantys demokratiniai Seimo, prezidento, savivaldybių rinkimai leidžia teigti, kad šalyje, nepaisant pasitaikančių vidaus sukrėtimų, jau įsitvirtino nuoseklus, demokratiniais principais pagrįstas valdymo modelis“⁵⁴, manytina, geriausiai atspindi, kad šiuolaikiniuose istorijos vadovėliuose pateikiama (nors ir skirtingai) parlamentarizmo istorija stipriai prisideda prie mokinių demokratinų vertybių ugdymo.

⁵² Anušauskas, A., Kaselis, G., Kraujelis, R., Stasys, L., Streikus, A., Tamošaitis, M. *Istorijos vadovėlis: 12 klasei*. D. 2. Vilnius: Baltos lankos, 2013, p. 202.

⁵³ Navickas, V., Svarauskas, A. *Istorija: vadovėlis 12 (4 gimnazijos) klasei*. Kaunas: Ugda, 2015, p. 194.

⁵⁴ Anušauskas, A., Kaselis, G., Kraujelis, R., Stasys, L., Streikus, A., Tamošaitis, M. *Istorijos vadovėlis: 12 klasei*. D. 2. Vilnius: Baltos lankos, 2013, p. 202.

Išvados

Didžiojo Vilniaus Seimo pateikimas skirtingų leidyklų istorijos vadovėliuose nežymiai skiriasi. Apie tai mokiniams paaiškinta 9 ir 11 klasių vadovėliuose. Fragmentiškų žinių apie Didįjį Vilniaus Seimą pateikta leidyklos „Kronta“ vadovėlyje 9 klasei. O leidyklų „Briedis“ ir „Baltos lankos“ vadovėliuose Vilniaus Seimui skiriamas ypač didelis dėmesys, tačiau medžiagos pateikimas juose skiriasi. Leidyklos „Briedis“ vadovėlyje didesnis dėmesys skiriamas modernios lietuvių tautos formavimosi procesui ir spaudos draudimo laikotarpiui, o leidyklos „Baltos lankos“ priešingai – daugiau rašoma apie pirmųjų Lietuvos politinių partijų reikšmę.

Visuose analizuotuose 10 ir 12 klasių vadovėliuose yra atskira tema, skirta Steigiamajam Seimui, tačiau galima pastebėti keletą medžiagos pateikimo skirtumų. Visų pirma tik leidyklų „Baltos lankos“ ir „Ugda“ vadovėliuose mokiniams keliami probleminiai klausimai. Ne visuose vadovėliuose yra Steigiamojo Seimo sudėtis arba pateikta sudėtis nežymiai skiriasi. Išsamiausia Seimų sudėtis pateikta leidyklos „Baltos lankos“ vadovėliuose.

Parlamentinio valdymo Seimai (1922–1926) aprašyti ne visuose vadovėliuose. Pažymėtina, kad leidyklos „Briedis“ istorijos vadovėliuose aprašymai labai fragmentiški, o leidyklos „Baltos lankos“ vadovėliuose apie Lietuvą I–III Seimų laikotarpiu pateikta labai daug informacijos.

1940 m. „išrinktas“ Liaudies seimas aprašytas visuose vadovėliuose, tačiau autorinio teksto apimtys, vaizdiniai ir rašytiniai šaltiniai skiriasi. Pavyzdžiui, išsiskiria leidyklos „Briedis“ vadovėliai. Juose vartojamos metaforos „valstybės duobkasiai“, „sovietų marionetės“ mokiniams perteikia autorių politines pažiūras. „Baltų lankų“ vadovėliai išsiskiria autorinio teksto apimtimi, ypač didelis dėmesys skiriamas kairiųjų rašytojų Liaudies seimo delegacijos narių veiklai įvertinti.

1990–2015 m. Lietuvos Respublikos Seimų istorijos pateikimas vadovėliuose skiriasi. Leidyklų „Kronta“, „Šviesa“, „Ugda“ vadovėlių autoriniuose tekstuose pristatomos Seimų kadencijos ir laimėjusios partijos, tačiau vengiama detaliau paaiškinti priežastis, kodėl viena ar kita partija laimėjo rinkimus. Išsami Lietuvos politinės raidos apžvalga pateikta leidyklos „Baltos lankos“ vadovėliuose. Darytina išvada, kad mokykliniai istorijos vadovėliai prisideda prie mokinių demokratinių vertybių ugdymo.

Analizuotų istorijos vadovėlių sąrašas

Anušauskas, A., Kaselis, G., Kraujelis, R., Stasys, L., Streikus, A., Tamošaitis, M. *Istorijos vadovėlis: 12 klasei*. D. 2. Vilnius: Baltos lankos, 2013.

Bakonis, E. *Tėvynėje ir pasaulyje: istorijos vadovėlis 10 klasei*. Kaunas: Šviesa, 2009.

Bitlieriūtė, S., Jakubčionis, A. *Pilietiškumo pagrindai ir laisvės kovų istorija: vadovėlis 9–10 klasei*. Kaunas: Šviesa, 2012.

Boguševičius, D., Navickas, V. *Istorija: vadovėlis 11 (3 gimnazijos) klasei*. Kaunas: Ugda, 2014.

Brazauskas, J., Makauskas, B. *Lietuvos praeities puslapiai: vadovėlis 9 klasei*. Kn. 2. Kaunas: Šviesa, 2003.

Brazauskas, J., Makauskas, B. *Lietuvos praeities puslapiai: vadovėlis 10 klasei*. Kn. 3. Kaunas: Šviesa, 2004.

Civinskas, R., Antanaitis, K. *Lietuvos istorija: 12 klasei*. Vilnius: Vaga, 2001.

Jokimaitis, R., Kasperavičius, A., Sindaravičius, A., Laurinaitis, J., Brazauskas, J., Čižauskienė, A., Stukienė B., Paulius B. *Naujausiųjų laikų istorija: vadovėlis 10 klasei*. Vilnius: Kronta, 2003. (Serija „Pasaulis ir Lietuva“).

Jurkynas, J., Jurkynienė, G., Visockis, A. *Lietuva pasaulyje: istorijos vadovėlis 9 klasei*. Kaunas: Šviesa, 2003.

Galinis, A., Jurkevičius, S., Petrauskis, K. *Naujųjų amžių istorija: vadovėlis 9 klasei*. Vilnius: Kronta, 2010.

Kapleris, I., Meištas, A., Mickevičius, K., Laužikienė, A., Ramanauskas, R., Tamkutonytė-Mikailienė, Ž. *Laikas: istorijos vadovėlis 9 klasei*. Vilnius: Briedis, 2006. (Serija „Laikas“).

Kapleris, I., Mickevičius, K., Meištas, A., Laužikienė, A., Tamkutonytė-Mikailienė, Ž. *Laikas: istorijos vadovėlis 10 klasei*. Vilnius: Briedis, 2007. (Serija „Laikas“).

Kapleris, I., Laužikas, R., Meištas, A., Mickevičius, K., Žolynas, M. *Laikas: istorijos vadovėlis 11 klasei*. D. 2. Vilnius: Briedis, 2015. (Serija „Laikas“).

Kapleris, I., Mickevičius, K., Meištas, A., Laužikas, R. *Laikas: istorijos vadovėlis 12 klasei*. Vilnius: Briedis, 2011. (Serija „Laikas“).

Kraujelis, R., Streikus, A., Tamošaitis, M., *Istorijos vadovėlis: 10 klasei*. D. 2. Vilnius: Baltos lankos, 2010. (Serija „Raktas“).

Lukšys, S., Pivoras, S., Tamošaitis, M. *Istorijos vadovėlis: 9 klasei*. D. 2. Vilnius: Baltos lankos, 2010.

Navickas, V., Svareuskas, A. *Istorija: vadovėlis 12 (4 gimnazijos) klasei*. Kaunas: Ugda, 2015.

Tamošaitis, M. *Istorijos vadovėlis: 10 klasei*. D. 1. Vilnius: Baltos lankos, 2010. (Serija „Raktas“).

Tamošaitis, M. *Istorijos vadovėlis: 12 klasei*. D. 1. Vilnius: Baltos lankos, 2012.

DO SCHOOL TEXTBOOKS DEVELOP DEMOCRATIC PARLIAMENTARIANS? PARLIAMENTARISM OF MODERN TIMES IN LITHUANIA, IN HISTORY TEXTBOOKS OF 9–12 GRADES

ALGIS BITAUTAS

Summary

Keywords: History textbooks; students; the parliamentary history; the Great Seimas of Vilnius; the Constituent Assembly of Lithuania; the People's Seimas; democracy.

This article analyses the way Lithuanian parliamentary history of modern times is presented in scholastic history textbooks. The article focuses exclusively on the specifics of the following Lithuanian parliaments (Seimas) of the modern times: the Great Seimas of Vilnius (December 4–5, 1905), the Constituent Seimas (1920–1922), parliamentary governance Seimas (1922–1926), the “Seimas of Smetona” (1936–1940) and the People's Seimas (1940), the Supreme Council – Reconstituting Seimas (1990–1992) and the parliaments (Seimas) that have worked since the year 1992 to the present day.

The presentation of the Great Seimas of Vilnius is slightly different in the history textbooks by different publishing houses. The textbooks of the 9th and the 10th grades interpret it. Fragmentary information about the Great Seimas of Vilnius is presented in the textbook for the 9th grade by the publishing house “Kronta”. Whereas the textbooks by the publishing houses “Briedis” and “Baltos lankos” pay much attention to the Great Seimas of Vilnius, but the presentation of the material is different. The

textbook by the publishing house “Briedis” pays more attention to the formation process of the modern Lithuanian nation, whilst the publishing house “Baltos lankos”, on the contrary, more deeply analyses the significance of the first Lithuanian political parties.

All the analysed textbooks for the 9th and the 10th grades have a separate unit for Constituent Assembly of Lithuania, however a few differences in the presentation of the material could be observed. First of all, only the textbooks by the publishing houses “Baltos lankos” and “Ugda” raise problem issues for the students. Not all the textbooks present the composition of the Constituent Assembly of Lithuania, or the presented composition is slightly different. The most comprehensive structure of all the parliaments (Seimas) is provided in the textbooks by the publishing house “Baltos lankos”. Parliamentary governance Seimas (1922–1926) are delineated not in all the textbooks. It is worth mentioning that the history textbooks by the publishing house “Briedis” provide very fragmentary information. Contrariwise,

the textbooks by the publishing house “Baltos lankos” provide the students with abundant information about the 1st – the 3rd periods of the Seimas.

The People’s Seimas “elected” in 1940 is described in all the textbooks, but they are different by means of the volume of the authorial text, figurative and written sources. For instance, the textbooks by the publishing house “Briedis” considerably differ. The metaphors such as “State grave-diggers” or “Soviet marionettes” convey the authors’ political views to the students. The textbooks by the publishing house “Baltos lankos” stand out by the volume of the authorial text; considerable attention is paid to assessing the performance of the leftist

writers – members of the People’s Seimas delegation.

The presentation of the history of the Seimas of the Republic of Lithuania 1990–2015 is different in the textbooks. The authorial texts in the textbooks by the publishing houses “Kronta”, “Šviesa” and “Ugda” present the terms and the winning parties of the Seimas, but avoid to provide reasons, in more detail, why one or another party had won the election. An extensive overview of Lithuanian political development is provided in the textbooks by the publishing house “Baltos lankos”. It must be concluded that scholastic history textbooks contribute to upbringing the students’ democratic values.

Īteikta 2015 m. liepos 1 d.